

ВІДГУК

офіційного опонента доктора медичних наук, професора Лучинського Михайла Антоновича на дисертаційну роботу **СЕВЕРИН ЛАРИСИ ВІКТОРІВНИ** на тему: **«ПРОФІЛАКТИКА ТА ЛІКУВАННЯ МНОЖИННОГО КАРІЄСУ ТИМЧАСОВИХ ЗУБІВ У ДІТЕЙ РАНЬОГО ВІКУ З ЗАХВОРЮВАННЯМИ ДИХАЛЬНОЇ СИСТЕМИ (експериментально-клінічне дослідження)»**, представлену на здобуття наукового ступеня кандидата медичних наук за спеціальністю 14.01.22 – стоматологія.

Актуальність теми.

Актуальність теми дисертації зумовлена значною поширеністю та інтенсивністю карієсу зубів, особливо серед дитячого населення України. Не зважаючи на створення нових та удосконалення наявних методів профілактики та лікування даного захворювання, заходи, які використовуються з цією метою, не завжди приводять до бажаного результату. Саме тому є всі передумови вважати, що попри застосування різноманітних засобів профілактики та лікування карієсу зубів, проблема залишається актуальною і на сьогоднішній день.

У всьому світі серед науковців постійно проводиться пошук різноспрямованих засобів лікування та профілактики, які могли б покращити клініко-функціональний ефект від стандартних лікувально-профілактичних заходів. Відомо, що дана проблема зумовлена не тільки місцевими факторами, а й загальними захворюваннями органів і систем, як наслідок порушень багатьох біохімічних, імунологічних та ендокринологічних реакцій. Вагоме місце у структурі загальносоматичних захворювань належить патології дихальної системи. Однак не до кінця вивченими залишаються передумови і механізми асоційованого формування та подальшого перебігу цих захворювань, що не дозволяє створити ефективні лікувально-профілактичні комплекси з урахуванням впливу асоційованих ризиків.

Дана проблема є недостатньо вивченою на сьогодні, що і зумовлює

актуальність її дослідження, проведеного автором, і розробку найбільш раціональних, етіопатогенетично обґрунтованих методів лікування хворих на карієс зубів. Тому метою даного дослідження і стало підвищення ефективності профілактики та лікування множинного карієсу тимчасових зубів у дітей раннього віку із захворюванням дихальної системи шляхом розробки патогенетично-обґрунтованого поетапного адаптогенного лікувально-профілактичного комплексу.

Зв'язок теми дисертації з державними науковими програмами.

Дисертаційна робота є фрагментом планової НДР кафедри стоматології та терапевтичної стоматології Харківської медичної академії післядипломної освіти «Удосконалення профілактики, лікування та реабілітації хворих на стоматологічну патологію на тлі зниженої неспецифічної резистентності, обумовленої антропогенними та біохімічними макро- та мікроелементами, з використанням фармакотерапії, клітинної терапії та фізичних факторів» (ДР № 0117U000599). Здобувач є співвиконавцем окремих фрагментів вищевказаної теми.

Новизна основних положень і висновків дисертації, її наукове і практичне значення

Наукова новизна та практична значимість дослідження не викликає сумнівів та підтверджується отриманими новими даними. Вона полягає у тому, що автором уперше вивчені показники інтенсивності карієсу у дітей раннього віку із захворюваннями дихальної системи, а саме, рецидивуючим обструктивним бронхітом.

Цікавим елементом наукової новизни є встановлення вмісту мінеральних компонентів та складу пульпи у здорових дітей та у дітей із захворюваннями дихальної системи і множинними ураженнями тимчасових зубів *in vivo*. Встановлено, що тяжкість та кратність перенесених захворювань дихальної системи прямо пропорційні ступеню тяжкості каріозної хвороби, оскільки відмічається загальне зниження резистентності організму.

Досить актуальним є встановлені пошукачем вірогідні зміни фізичних, біохімічних показників ротової рідини у дітей раннього віку з карієсом тимчасових зубів та із захворюваннями дихальної системи. Виявлено підвищену в'язкість ротової рідини ($4,32 \pm 0,125$ відн. од), уповільнену швидкість слиновиділення ($0,29 \pm 0,006$ мл/хв.), знижений водневий показник ($5,87 \pm 0,044$ од) та мінералізуючий потенціал ротової рідини ($1,17 \pm 0,064$ балів).

Заслужують на увагу проведені експериментальні дослідження, з допомогою яких дисертантом вивчено вплив різних груп антибактеріальних препаратів на показники ротової порожнини, пульпи та кісткової тканини щурів.

Дуже необхідною і своєчасною є розроблена математична модель прогнозування ускладнень карієсу зубів у дітей раннього віку в групі дослідження, а також запропонований автором алгоритм оптимізації профілактики та лікування карієсу тимчасових зубів у дітей раннього віку з захворюваннями дихальної системи, що суттєво сприяє підвищенню ефективності лікування.

Практичне значення роботи полягає в тому, що автором запропонований та апробований лікувально-профілактичний комплекс та алгоритм співпраці стоматолога зі спеціалістами-педіатрами. Обґрунтовано терміни стоматологічного диспансерного спостереження та надання ефективної допомоги при множинному карієсі зубів у дітей раннього віку, обтяжених захворюваннями дихальної системи.

Запропонований метод комплексної профілактики карієсу зубів у дітей раннього віку з захворюваннями дихальної системи впроваджено у навчальний процес кафедри стоматології СумДУ, кафедри дитячого віку, ортодонтії та імплантології ХМАПО, кафедри стоматології дитячого віку НМАПО ім. П.Л. Шупика, а також у лікувальний процес кафедри стоматології дитячого віку НМАПО ім. П.Л. Шупика та роботу стоматологічного відділення КНП «Харківська міська дитяча поліклініка №23», КЗОЗ «Обласна клінічна поліклініка» м. Харкова, ОКЗ «Сумська обласна клінічна стоматологічна поліклініка», ТОВ фірми «Фортуна», у роботу стоматологічного дитячого відділення КНП «Міська

стоматологічна поліклініка №4» ХМР.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій.

Наукові положення, висновки та рекомендації, які сформульовані в дисертаційній роботі, цілком обґрунтовані, об'єктивні та впливають зі змісту роботи. Обґрунтованість та достовірність наукових положень, висновків і практичних рекомендацій дисертаційної роботи ґрунтується на достатньому обсязі первинних джерел інформації та матеріалів власних досліджень, сучасній статистичній обробці даних, оприлюднених у наукових публікаціях вітчизняних та зарубіжних видань. Мета дослідження повністю реалізована завдяки виконаним завданням, що, в свою чергу, відображають напрямок даного дослідження. Достовірність наукових положень та висновків підтверджується верифікацією результатів, отриманих в умовах численних перевірок на різних об'єктах дослідження та шляхом порівняння з контрольними групами дітей і лабораторних тварин, що формувалися відповідно до вимог для забезпечення репрезентативності та об'єктивності результатів.

Дисертаційна робота виконана на високому науковому рівні. Для досягнення мети та завдань дослідження дисертантом обстежено 152 дитини від 1 до 3-х років, які були розподілені на 2 групи спостереження: контрольну групу склали 55 дітей без загальносоматичних захворювань, з кпв до 3, та основну – 97 дітей, які знаходились на обліку у лікаря-педіатра тільки з приводу захворювань дихальної системи з перших місяців життя та мали кпв більше 8. Для експериментальних досліджень було використано 36 самців білих щурів лінії Вістар місячного віку середньою масою $40 \pm 4,5$ г.

Дисертантом проведені наступні методи дослідження: соціологічні – анкетування батьків дитини; експериментальні – на тваринах (визначення зміни мінералізації твердих тканин зубів, біохімічних показників ротової рідини, пульпи та кісткової тканини внаслідок впливу антибактеріальних препаратів на тлі

карієсогенного раціону в досліді на щурах); клінічні – оцінка стоматологічного статусу дітей, визначення стану гігієни порожнини рота, резистентності твердих тканин тимчасових зубів, мікрокристалізації ротової рідини; біохімічні – визначення біохімічного та мінерального складу ротової рідини; дослідження вмісту кальцію та білку, лужної та кислої фосфатази, рН ротової рідини дітей різних груп; морфологічні – оцінка мікрокристалізації ротової рідини. Статистичне опрацювання результатів дослідження проводили біостатистичними методами аналізу із застосуванням програми для статистичного аналізу даних «Microsoft Excel», «Statistica» та класичні методи варіаційної статистики з використанням середніх величин та оцінкою їхньої вірогідності.

Результати дослідження дозволили отримати достовірні наукові дані, а розроблений та упроваджений лікувально-профілактичний комплекс сприяв зменшенню приросту інтенсивності карієсу зубів, про що свідчить показник редукції приросту інтенсивності карієсу зубів, який через рік спостереження склав 86,5 %.

Велика кількість ілюстративного матеріалу (66 рисунків та 32 таблиці) доповнює текст дисертації та підвищує його інформативність.

Наукові положення дисертації та висновки до кожного розділу логічно випливають із результатів дослідження. Отже, результати дисертаційної роботи є об'єктивними та можуть бути використані в практичній роботі. Висновки відповідають меті та завданням дослідження і є логічним підсумком роботи.

Обсяг і структура дисертації.

Дисертація оформлена згідно останніх вимог МОН України (Наказ № 40 від 12.01.17 р. «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації») і містить анотації, список опублікованих праць автора, вступ, огляд літератури, опис матеріалів та методів дослідження, трьох розділів власних досліджень, аналіз та узагальнення результатів, висновки, список використаних джерел і додатки. Повний обсяг дисертації становить 213 сторінок комп'ютерного тексту (основний обсяг – 178

сторінок), проілюстровано 66 рисунками, 32 таблицями. Список літератури містить 293 джерела, з яких 93 латиницею.

Результати досліджень опубліковано в 10 наукових працях, серед яких 3 статті у наукових фахових виданнях, визначених МОН України, та 2 – у журналах, включених до міжнародних наукометричних баз Google Scholar, Index Copernicus, CrossRef, WorldCat, 5 публікацій – у збірниках наукових праць та матеріалах з'їздів, науково-практичних конференцій.

В **анотаціях** державною та англійською мовами, які викладені на 13 сторінках, представлені основні результати дослідження із зазначенням наукової новизни та практичного значення роботи. Наприкінці анотацій наведено список публікацій здобувача за темою дисертації.

У **вступі** розкривається зміст дослідження, його актуальність, чітко сформульовані мета та завдання, наукова новизна дослідження, практичне значення отриманих результатів, визначений особистий внесок здобувача, результати апробації, зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Суттєвих зауважень до розділу немає.

РОЗДІЛ 1 «АНАЛІТИЧНИЙ ОГЛЯД ЛІТЕРАТУРИ ЩОДО ПОШИРЕНOSTІ ТА ІНТЕНСИВНОСТІ МНОЖИННОГО КАРІЕСУ У ДІТЕЙ ТА МЕТОДИ ПРОФІЛАКТИКИ І ЛІКУВАННЯ» містить 2 підрозділи, у яких представлені результати аналізу вітчизняних на зарубіжних джерел стосовно поширеності та основних етіологічних чинників розвитку карієсу зубів і ролі патології дихальної системи у патогенезі даного захворювання, а також особливості лікування та сучасні аспекти профілактики карієсу зубів у дітей. Питання розкриті повною мірою.

Розділ закінчується висновком, в якому визначається необхідність більш глибокого вивчення патогенетичних механізмів розвитку захворювання і стандартизації підходів до профілактики та лікування множинного карієсу зубів у дітей раннього віку та розробки нових ефективних комплексних методів його профілактики та лікування, особливо у дітей, що мають захворювання дихальної

системи в ранньому віці. Дослідження в даному напрямку дозволять встановити найчутливіші діагностичні й прогностичні критерії тяжкості ураження за умови порушення функції дихання та поліпшити лікувально-профілактичні комплекси для корекції виявлених порушень.

Літературні джерела, використані дисертантом, повністю відповідають тематиці досліджень, сучасні, дають можливість представити стан проблеми, яку вивчає дисертант.

Взагалі розділ написаний грамотно, викладений зі знанням проблеми, послідовно, достатньо глибоко проаналізована ситуація сьогодення, що свідчить про ерудицію дисертанта, уміння аналізувати, критично мислити, робити висновки.

РОЗДІЛ 2 «МАТЕРІАЛИ, ОБ'ЄКТИ І МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ» містить детальну характеристику клінічних груп спостереження та груп експериментальних тварин, залучених у дослідження, методологічні підходи до вибору методів дослідження. Детально описані методи дослідження. Вибір методів дослідження обґрунтований і дозволяє реалізувати мету та завдання дослідження.

Статистичні методи дослідження дали можливість визначити вірогідність отриманих результатів. Застосовані автором методики дослідження відповідають меті та поставленим завданням, сучасні, інформативні.

Серед зауважень слід відзначити, що підрозділ 2.6 «Характеристика клінічних груп спостереження» краще було б винести на початок даного розділу, оскільки спочатку ми відбираємо групи дітей для спостереження, а після цього проводимо різноманітні методи дослідження.

Впливу карієсогенного раціону та застосування різних груп антибактеріальних препаратів на стан мінералізації твердих тканин зубів, пульпи та кісткової тканини у експериментальних тварин присвячений **РОЗДІЛ 3** даної роботи. В ньому на основі проведених експериментальних досліджень показано, що прийом антибактеріальних препаратів різних груп по-різному впливає на мінералізацію пульпи зуба та показники мінералізації кісткової тканини альвеолярного відростка щелепи у

експериментальних тварин на тлі карієсогенної дієти. Активність кислої фосфатази пульпи знижується на тлі введення сумамеду, а активність кислої фосфатази у кістковій тканині проявляє деяку тенденцію до зниження в групі з цефіксом, сумамедом та помітно знижується в групах з амоксиклавом та лінкоміцином. При експериментальному карієсі зубів спостерігається зниження мінералізуючого індексу пульпи зубів у щурів, які отримували цефікс, амоксилав та лінкоміцин, за винятком сумамеду, який найменше впливає на мінералізуючий індекс пульпи у щурів на тлі карієсогенної дієти. Сумамед найменш негативно впливає також на мінералізуючий потенціал та ступінь мінералізації кісткової тканини нижньої щелепи тварин та на ураженість зубів карієсом, проте погіршує процеси мінералізації в пульпі.

Розділ інформативний, ілюстрований 4 таблицями та 2 рисунками, детально описаний. В кінці розділу представлені висновки та перелік опублікованих праць по цьому розділу. Зауважень немає.

ЧЕТВЕРТИЙ РОЗДІЛ, який викладений на 58 сторінках, складається з 5 підрозділів і містить 19 таблиць та 51 рисунок, присвячений результатам стоматологічного обстеження дітей, а також інтерпретації отриманих лабораторних показників. У підрозділі 4.1 висвітлені дані вивчення стану порожнини рота у дітей. Автором показано, що у дітей основної групи значущо гірший стан за інтенсивністю карієсу, рівнем гігієни ротової порожнини, а також за основними клініко-біохімічними показниками ротової рідини у порівнянні з відносно здоровими дітьми контрольної групи. У підрозділі 4.2 автор наводить результати дослідження за даними анкетування. Підрозділи 4.3 і 4.4 присвячені динаміці показників інтенсивності карієсу у обстежених дітей, а також стану гігієни порожнини рота. Дисертантом встановлено, що показник інтенсивності карієсу в контрольній групі дітей повільно зростає від $1,69 \pm 0,11$ до $2,15 \pm 0,17$ через 2 роки спостережень, а в групі порівняння збільшувався значущо протягом часу спостереження – з $10,73 \pm 0,42$ до $11,94 \pm 0,48$ та $12,41 \pm 0,50$ відповідно. В досліджуваній групі даний показник

майже не змінився з $11,16 \pm 0,42$ до $11,35 \pm 0,10$ через 2 роки спостережень. В усіх групах ІК статистично значущо зменшувався і через 6 місяців, і через 12, і 24 місяці лікування. Індекси гігієни в основній групі хворих дітей були значно нижчі ($2,84 \pm 0,087$ бали та $0,91 \pm 0,018$ бали відповідно), ніж у контрольній групі ($1,62 \pm 0,046$ бали та $0,61 \pm 0,035$ бали відповідно) до початку спостережень. Проте за час спостереження були отримані індекси гігієни, що суттєво наблизилися до значень контрольної групи дітей. Окрім того, за індексом гігієни Федорова–Володкіної помітний сильний зв'язок з інтенсивністю карієсу. З'ясовано, що чим більше ІК, тим більше значення цього індексу гігієни. Тобто можна говорити про сильну кореляцію показників.

Результатам проведених лабораторних досліджень присвячений підрозділ 4.5. Автором доведено зниження антимікробного захисту і мінералізуючої функції ротової рідини у дітей з карієсом, про що свідчить збільшена активність уреазі і ступінь дисбіозу, а значить і ступінь контамінації умовно-патогенними бактеріями у дітей основної групи. У пульпі зубів основної групи встановлений високий ступінь контамінації умовно-патогенними і патогенними бактеріями поряд з компенсаторною реакцією з боку лізоциму, активність якого підвищена. У пульпі зубів основної групи також встановлено роз'єднання активності фосфатаз: збільшення активності деструктивної кислої фосфатази з одночасним зниженням активності лужної фосфатази, яка бере участь у формуванні гідроксиапатиту мінералізованих тканин зуба. Висока активність еластази і підвищений рівень білка в пульпі свідчать про наявність в ній деструктивно-запальних процесів.

Слід зазначити, що даний розділ дуже цікавий, але, на нашу думку, дуже великий і перевантажений ілюстративним матеріалом. Доцільно було б розділити даний розділ на 2 підрозділи.

У **РОЗДІЛІ 5** даної роботи автором проведений аналіз ефективності запропонованого лікувально-профілактичного комплексу у дітей раннього віку з захворюваннями дихальної системи. Запровадження розробленого для дітей з

захворюваннями дихальної системи багатоетапного лікувально-профілактичного комплексу заходів в досліджуваній групі сприяє зменшенню приросту інтенсивності карієсу зубів. Ефективність запропонованих профілактичних заходів підтверджує покращення стану гігієни порожнини рота за показниками індексу гігієни ($2,84 \pm 0,13$ до $1,2 \pm 0,1$ бала, $p < 0,05$), а також покращенням показників лабораторних обстежень. Через рік спостереження редукція приросту карієсу в групі з захворюваннями дихальної системи склала 86,5 %.

Розділ інформативний, проведене логічне статистичне порівняння та аналіз результатів дослідження. Складається розділ з 2 підрозділів, викладений на 27 сторінках друкованого тексту, ілюстрований 6 таблицями та 13 рисунками. В кінці розділу підведено підсумок дослідження та наведено перелік опублікованих праць автора.

Відзначу, що розділ містить нову і цікаву наукову інформацію, що збагачує наукові знання, та дуже корисну для практичної стоматології.

РОЗДІЛ «АНАЛІЗ І УЗАГАЛЬНЕННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ ДОСЛІДЖЕННЯ»
викладений на 11 сторінках та представлений як узагальнення проведеної автором роботи. Отримані результати порівняні з уже відомими даними інших науковців, але їх можна було б розширити.

Результати наукових досліджень представлені 5-ма висновками. Висновки підтвержені висвітленими матеріалами дисертації і відповідають поставленим завданням та не викликають сумнівів.

В обов'язковому додатку до дисертації подано список публікацій здобувача за темою дисертації та відомості про апробацію результатів дисертації – назви конференцій, місце і дата їх проведення з наведенням форми участі здобувача.

Дисертаційна робота має належний обсяг упроваджень та публікацій. Принципових зауважень до змісту, оформлення і стилю дисертації немає.

Загалом, отримані результати мають наукову цінність, добре статистично

опрацьовані, відносяться до інноваційних технологій і можуть бути використані в практичній стоматології.

Список використаних джерел є достатньо повним та віддзеркалює основний зміст дисертації. Результати дисертаційної роботи достатньо оприлюднені в наукових працях та в доповідях.

Недоліки дисертації та автореферату щодо їх змісту та оформлення. У цілому робота написана добре та гарно ілюстрована. Легко сприймаються результати проведених досліджень. Трапляються поодинокі стилістичні та орфографічні помилки. Слід відзначити, що окремі недоліки дисертації жодною мірою не знижують цінності роботи. Принципових зауважень щодо змісту роботи немає, її результати повною мірою відображені в авторефераті, який також оформлений правильно, заперечень та зауважень не викликає. При ознайомленні з дисертаційною роботою виник ряд запитань, які не носять принципового характеру, проте потребують додаткового пояснення:

1. Чому ви вибрали саме захворювання дихальної системи для розгляду в якості соматичної патології?

2. Яким чином Ви набирали матеріали для дослідження у груп спостереження, враховуючи вік пацієнтів?

3. Які антибактеріальні препарати ви б рекомендували педіатрам призначати при веденні дітей із патологією дихальної системи, виходячи з даних ваших досліджень?

4. Який з показників, що досліджувався в експерименті, найбільш показово відображає погіршення стану зубів?

ЗАКЛЮЧЕННЯ

Дисертаційна робота **СЕВЕРИН ЛАРИСИ ВІКТОРІВНИ** на тему: **«ПРОФІЛАКТИКА ТА ЛІКУВАННЯ МНОЖИННОГО КАРІЄСУ ТИМЧАСОВИХ ЗУБІВ У ДІТЕЙ РАНЬОГО ВІКУ З ЗАХВОРЮВАННЯМИ**

ДИХАЛЬНОЇ СИСТЕМИ (експериментально-клінічне дослідження)», подана на здобуття наукового ступеня кандидата медичних наук за спеціальністю 14.01.22 – стоматологія, є завершеною самостійною науковою працею, в якій наведено теоретичне узагальнення та нове вирішення актуального завдання, а саме, підвищення рівня стоматологічного здоров'я у дітей раннього віку із захворюваннями дихальної системи шляхом створення комплексного підходу до діагностики захворювання разом з лікарем-педіатром та упровадження поетапного лікувально-профілактичного комплексу з урахуванням основних чинників ризику.

За своєю актуальністю, метою і завданням дослідження, достовірністю і обґрунтованістю отриманих результатів, висновків і практичним значенням дисертаційна робота **СЕВЕРИН ЛАРИСИ ВІКТОРІВНИ** відповідає вимогам п.11 «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 24.07.2013 р. за №567 (зі змінами, внесеними згідно з Постановою Кабінету Міністрів України № 656 від 19.08.2015 і № 1159 від 30.12.2015 р.), наказу Міністерства освіти і науки України від 12.01.2017 р. № 40 «Про затвердження вимог до оформлення дисертацій» та наказу МОН №1220 від 23.09.2019 р. «Про опублікування результатів дисертацій на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук», а її автор заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата медичних наук за спеціальністю 14.01.22 – стоматологія.

Офіційний опонент:

завідувач кафедри терапевтичної стоматології

Тернопільського національного медичного
університету ім. І. Я. Горбачевського МОЗ України,

доктор медичних наук, професор

завірюю

Заступник ректора з кадрових питань
Тернопільського національного
медичного університету

М.А. Лучинський